Blog No: 2
18.01.2022

**Prof. Dr. Kemal ÇİÇEK***

## Moskova Yeniden

Moskova, 101 yıl sonra bir kez daha Kafkasyada barışın tesis edilmesinde çok önemli bir toplantıya ev sahipliği yaptı. Bilindiği gibi 13 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşması ile Karadenizde barış sağlanmış, Nahcivan Azerbaycanın içinde özerk bir yapıya kavuşmuş, Kars şehri Türkiyeye iade edilmişti.

14 Ocak 2022 tarihinde Türkiye ile Ermenistanın özel temsilcileri bir kez daha bu tarihi şehirde buluştular ve iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için izlenecek yol haritasını konuştular. Toplantı sonrası yapılan resmi açıklamada, görüşmelerin ön şart olmaksızın sürdürülmesi konusunda mutabık kalındığının açıklanması son derece önemliydi.

Çünkü Türkiye ile Ermenistanın arasındaki ilişkilerin bozulması her ne kadar geniş kabul gördüğü biçimde Azerbaycana bağlı özerk Karabağ ve yedi Azeri reyonunun işgal edilesi ile ilişkilendirilse de, aslında en önemli sorun Ermenistanın Kars Anlaşmasını ve dolayısıyla Türkiye-Ermenistan sınırını resmen tanımaması tavrıdır.

Bölge tarihine aşina olanlar bileceklerdir ki Kars Antlaşması Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) içinde yer alan Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye arasında 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanmıştı. Bu anlaşma o günlerde bile Ermeni Sorununu çözen bir anlaşma olarak değerlendirilmişti. Sınırlar çizilmiş, halklar aralarındaki asırlık husumet

sona ererek bölgede barış sağlanmıştı. Nitekim o tarihten itibaren Sovyetler Birliğinin dağılmasına kadar kısmi bazı sorunlar dışında bölgede genel olarak istikrar korundu. Ancak Ermeni Sorunu daha çok diaspora Ermenilerinin intikam hırsı yüzünden sonlanmadı.

**Sevr Israrı ve Karabağın İşgali**

SSCB 1991'de dağıldıktan sonra Ermenistan Kars Antlaşması'nı tanımadı. Sözde gerekçe ise Kars Antlaşması'nın Sovyetler Birliği ile imzalanmasıydı. Aşırı milliyetçi Taşnak Partisinin baskısı doğrultusunda Ermenistan, o gün bugündür geçerli olanın Serv Antlaşması olduğunu ve bu yüzden sınır çizgilerinin de tekrar müzakere edilmesini savundu. Bu yetmezmiş gibi Ermenistan, 1994 yılına kadar süren çatışmalar sonucunda, Karabağ ve etrafındaki Azerbaycan topraklarını işgal etti. Bu işgal kısmen de olsa ancak 2020 sonbaharında çıkan ve 44 gün sonunda Azerbaycan ordusunun kesin zaferiyle sonuçlanan 2. Karabağ Savaşı'na kadar sürdü.

Aslında bu fiilî durum, aynı zamanda Ankara-Erivan arasında ilişkilerin normalleşmesi için yeni bir fırsat penceresi de yarattı.

**Normalleşme Ne Kadar, Normal Ne Kadar Hızlı?**

2. Karabağ savaşı sonunda Rusyanın arabuluculuğunda imzalanan ateşkes antlaşmasının, Azerbaycan ile Nahcivan arasında Zengezur ve Ermenistan ile halen işgal altında bulunan Hankendi arasında Laçin koridorlarının açılmasını içermesi, Kafkasyanın iki yakasının yüzyıl sonra tekrar bir araya gelmesini sağlaması açısından tarihi bir öneme sahiptir. Bu yüzden bu haber Türk Dünyasında sevinçle karşılandı ve normalleşme görüşmelerinin ivme kazanmasında da muhtemelen olumlu katkı yaptı.

Bu haber, aynı zamanda Azerbaycanın Türkiye-Ermenistan arasında ilişkilerin normalleşmesine yönelik çekincelerinin de kalkmasına sebep oldu. Bilindiği gibi Karabağ işgali sonrasında Türkiye, işgal sonlanıncaya kadar Ermenistan ile diplomatik ilişkileri askıya almış, sınırları kapatmıştı. Bu gelişme sonrasında Türkiye, Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından ilişkileri normalleştirmesi noktasında ağır bir baskıya maruz kalmıştı. Bu süreçte, Avrupa ve Amerikada Türkiye (ve elbette Azerbaycan) aleyhine faaliyet gösteren Ermeni diaspora kuruluş ve dernekleri desteklenmiş, soykırım iftira kampanyaları palazlanmış, medeni dünya ile iyi ilişkilerin sürdürülmesi için Türkiyenin sözde Ermeni soykırımını tanıması istenmişti.

Türkiye bütün bu baskılara direnmiş, AB ve ABDnin Ermenistan ile ön koşulsuz olarak masaya oturması ve sınırları açması çağrılarına boyun eğmemişti. Hâlbuki Türkiyenin doğusunu hâlâ Batı Ermenistan diye adlandırmak suretiyle sınırları tanımadığını ilan eden de soykırım iftiralarından geri durmayan taraf da Ermenistan idi.

Bu rağmen, Türkiye İsviçrenin aracılığında Ermenistan ile ilişkileri normalleştirmek için görüşmelere katılmaya razı oldu. 2009 yılında Zürih kentinde imzalanan protokoller Azerbaycanın haklı itirazları sonucu hayata geçmedi. Bununla birlikte protokollerin hayata

geçmemesinin Ermeni basını ve politikacıların iddia ettiği gibi tamamen Azerbaycanın tepkisine bağlamak yanlıştır. Ermeni diaspora çevreleri ve nihayet Ermenistan Anayasa Mahkemesi de protokollerin sonuç vermemesinde rol oynadı.

Bütün bunlara rağmen, 14 Ocak görüşmeleri sonucu yapılan ortak açıklamada, tarafların ilişkilerin önkoşulsuz olarak görüşmelere devam etme niyetinde olduklarını beyan etmeleri ümit vericidir. Özellikle Ermenistanın bu açıklamayı yapması gerçekten sürpriz oldu. Zira 2009 Zürih Protokolleri bile taraflar açısından pek çok ön koşul içermekteydi.

Bu iyi niyetli açıklamalar normalleşme sürecinin hızla sonuçlanmasını sağlayabilir mi?

**Nikol Paşinyanın İşi Çok Zor**

Bu konuda yapılan açıklama, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyanın ne kadar kararlı ve istekli olduğunu göstermektedir. Taşnak Partisi ve diaspora uzantısı *Armenian National Committee of America* (ANCA, Amerika Ermeni Milli Komitesi) gibi Türkiye ve Azerbaycan düşmanlığı tescil edilmiş parti ve derneklerin bu açıklamalar karşısında tavır alacakları muhakkaktır. Bu bakımdan, yapılan olumlu açıklamalara rağmen, normalleşme sürecine ihtiyatla yaklaşılması gerekir. İlk görüşmelere başkanlık yapan özel temsilciler olarak gerek Büyükelçi Serdar Kılıç ve gerekse de Ruben Rubenyan deneyimli diplomatlar olarak elbette iyi niyetli çalışacaklardır, ama birçok zorlukla da karşılaşacaklardır. Rubenyanın işi daha zor olacaktır, çünkü şimdiden diaspora liderleri tarafından tecrübesiz, liyakatsiz ve devletin değil partinin adamı olmakla suçlanmaktadır.

Üstelik cephede de ateşkes tam olarak sağlanmış değildir. Ateşkes ilanından bugüne kadar iki taraftan 100e asker hayatını kaybetmiştir. Bu bakımdan görüşmelerin seyrine ihtiyatla yaklaşmak için birçok sebep var.

Bu ihtiyatlı yaklaşımımdaki en önemli sebep diasporanın Ermenistan siyasetindeki etkisidir. Unutulmamalıdır ki Türkiye ile Ermenistan arasındaki sorun sadece diplomatik değildir. Anlaşmazlığın tarafları da sadece Ermenistan ve Türkiye değil, aynı zamanda diaspora Ermenileridir. Özellikle ekonomik sebeplerle Ermenistan ve Ermenistan içinde yaşayan insanların gerek Türkiye ve gerekse de Azerbaycan ile daha normal ilişkiler kurmak istedikleri bir gerçektir. Ama tabiri caizse, tuzu kuru diaspora Ermenilerinin normalleşen ilişkilerden menfaatleri ne olacaktır?

Dolayısıyla iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi için diasporanın da bir şekilde masaya oturtulması gerekmektedir. Buradaki kastim, diaspora ile Türkiyenin masaya oturması değil, Paşinyanın bir şekilde diaspora desteğini yanına almasıdır. Başka bir deyişle, diaspora Ermenileri arasındaki itibarı bakımından Paşinyanın bir seçim zaferine ihtiyacı vardı. Unutulmamalıdır ki, Türkiyeyi ve tabii ki Paşinyanı uluslararası arenada sıkıştıran ve sabote eden ANCA başta olmak üzere diaspora dernek ve kuruluşlarının Batı ülkelerindeki insan hakları örgütleriyle sıkı ilişkileri Türkiyeyi de zaman zaman zor duruma düşürmektedir. Diasporanın Türk nefretinden beslenen kalemleri şimdilerde Paşinyanı hedef almaya başlamıştır. Eski Ermenistan Cumhurbaşkanı Levon Ter Petrosyan gibi Türkiyele ılımlı ilişkileri savunan birisinin bile Paşinyanı hainlikle suçlaması manidardır.

Bununla birlikte %54 oyla seçimleri kazanan Paşinyanın Rusyanın desteği sürdükçe devrilmeyeceği açıktır.

Normalleşmenin kolay olmayacağına dair endişelerime dayanak teşkil etmesi bakımından tanıklık ve tecrübe ettiğim birkaç somut örnek vermek isterim. Örneğin 2007 yılı Nisan ayında İstanbul Ermeni Patriği Mesrob Mutafyan ile ABDnin Texas eyaletinde Turkish-Armenian Question: What to do Now? (Türk-Ermeni Sorunu: Şimdi Ne Yapmalı?) konulu bir konferansa katılmıştım. Orada diaspora Ermeni gençliğinin Türkiyenin esiri olmakla suçladıkları müteveffa Patrik Mutafyanı konuşturmadıklarını hâlâ üzülerek hatırlarım.

O toplantıda diaspora Ermenilerinin uzlaşmadan ne kadar uzak olduğuna tanık oldum. Yine 2005 yılındaki Ermenistan seyahatim esnasında çok üst düzey görüşmeler yaptım. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve parti temsilcileriyle yaptığım röportajlardan tek yarıda kesilen Taşnak Partisi başkanı Giro Manoyanınki idi. Ne zaman Kars Antlaşması desem, Manoyan Sevrden başka antlaşma tanımayacağını söylemekteydi. Sürekli olarak Batı Ermenistana vurgu yapıyordu. Bunu sadece bir siyasi partinin görüşü olarak değerlendirmek yanlış olur.

**ANCA ve Diaspora Paşinyana Karşı**

Sözde Ermeni soykırımı iftira kampanyasının bir numaralı savunucusu ve yürütücüsü olan ANCA, şu sıralar tarihte olmadığı kadar ABD siyasetinde etkin konumda. Gerek Demokrat ve gerekse Cumhuriyetçi Parti senatörlerinin kahir ekseriyeti bu kuruluşun destekçisi durumundadır.

Nitekim özel temsilcilerin atanması ve görüşmelerin Moskovada başlayacağının duyurulması sonrasında ANCA, görüşmelere şiddetle karşı çıkıyor. AVİM Kıdemli Analisti Turgut Kerem Tuncelin 10 Ocak 2022 tarihli yazısında dikkat çekildiği gibi, Taşnak Partisi şimdiden normalleşme görüşmelerine karşı iki bildiri yayınladı. Bu bildirilerin ikincisi daha yumuşak bir tonda da olsa özetle normalleşme görüşmeleri en başında sağlıksız ve son derece tehlikeli olarak nitelenmiş. *California Courier* editörü Harut Sasunyanın 12 Ocak günü *Armenian Weekly*de yayınlanan Pitfalls of Armenias Unnecessary Negotiations with Turkey (Ermenistanın Türkiyeyle Gereksiz Müzakerelerindeki Tuzaklar) başlıklı analizinde Türkiyenin sınırı açması ve diplomatik ilişkileri tekrar kurması için diplomatik görüşmelere gerek olmadığı savunulmaktadır. Sasunyana göre, sınırı tek taraflı kapatan da elçisini çeken de Türkiyedir. Ayrıca ANCA, Paşinyanın önderliğini halen kabul etmemekte ve onun Türkiye ile başa çıkacak kabiliyette ve kalibrede bir lider olmadığını savunmaktadır.

Sasunyan, Paşinyanın siyasi destekten de mahrum olduğunu iddia etmektedir. Burada kastettiği elbette diaspora Ermeni toplumunun desteğidir, yoksa son seçimlerde Türkiye ve Azerbaycan ile iyi komşuluk ilişikleri istediğini seçim beyannamesinde açıkça dile getirmesine rağmen ezici bir seçim zaferi kazanan Paşinyandır.

Bununla birlikte seçimlerde ağır bir yenilgi alan Karabağ klanının barışçıl bir biçimde Ermenistan siyasetinin Paşinyanın kolayca at oynatabileceği bir arenaya dönmesine izin vermeyeceği de açıktır. Şimdiden Paşinyanın diaspora ile görüşmeler öncesi hiçbir temas

kurmaması şiddetle eleştirilmektedir. Gerçekten de Paşinyan, diaspora ile köprüleri atabilir mi? Hiç zannetmiyorum, çünkü Ermenistan ekonomisinde diaspora oldukça önemli bir ağırlığa sahiptir. Karabağ Savaşı sırasında milyonlarca dolarlık Artsakh/Karabağa yardım kampanyalarının düzenleyici de bu kuruluştur. Dolayısıyla diasporadaki ağırlığı inkâr edilemez. Ayrıca Stepen Piligianın *Armenian Weekly* için 12 Ocakta kaleme aldığı Time for Straight Talk: Are We Chronic Victims or do We Have a Vision? (Dürüst Konuşma Vakti: Biz Kronik Mağdurlar Mıyız Yoksa Vizyon Sahibi Miyiz? başlıklı yazıda vurguladığı gibi Ermenistan diasporasız, diaspora da Ermenistansız yapamaz.

**Laçin ve Zengezur Koridorlarının Önemi**

Dikkat çeken diğer bir nokta ise görüşmelerin tıkanmasına sebep olabilecek önkoşul meselesidir. Ermenistanın önkoşulsuz yaklaşımı açıklaması elbette önemlidir. Ancak ortak açıklamaya rağmen, önümüzdeki görüşmelerde Türkiyenin de Ermenistanın da bazı önkoşulları mutlaka gündeme gelecektir. Ateşkes antlaşmasına koşulsuz uyulması, Zengezur Koridoru gibi sözlerden geri dönülmemesi gibi konuların bu koşullar arasında olabileceği muhtemeldir. Hâlbuki şimdiden Ermenistanın koridor konusunda nazlanmasına ve sık sık sınırda ateşkes ihlallerine şahit oluyoruz. Bu koridorun Azerbaycan için ne kadar önemli olduğunu söylemeye gerek yok. Kaldı ki Türkiyenin Kafkasya ve Türk Dünyasının ekonomik ve siyasi ilişkilerinin gelişmesi için de doğrudan karayolu bağlantısı yaşamsal bir öneme sahiptir. Diaspora Ermenileri de Zengezur Koridorunu Turana giden yol olarak lanse ederek sabote etmeye çalışmaktadır. Unutulmamalıdır ki Türkiyenin Suriye ve Ukrayna sorunlarında Rusyanın çıkarlarına dokunacak en ufak bir adımı koridor konusunda Rusyanın çekinceli davranmasına ve Ermenistanın elinin güçlenmesine sebep olabilir.

Öte yandan diaspora Ermenilerin dileklerine ve Harut Sasunyan gibilerin şiddetle savunmalarına rağmen Türkiye ile Ermenistan arasındaki görüşmelerde soykırım tezlerinin masaya gelmeyeceğini düşünüyorum. Ancak Ermeni tarafı koridorun açılması başta olmak üzere, geri adım atmaya meyilli olduğu durumlarda bu kozu tekrar masaya sürebilir. Bu durumda görüşmelerin tıkanacağı açıktır. Ancak karşılıklı elçilik açılması ve iki ülke arasında doğrudan uçuşların başlaması yakındır ve bu konular görüşmelerin seyrine doğrudan etki de yapmayacaktır.

Diasporanın bazı tehditlerine rağmen normalleşme sürecinin artık kolay kolay sekteye uğramayacağı da açıktır. Ermenistanın normalleşmeye ihtiyacı Türkiyeden daha fazladır. Ekonomik darboğazdan çıkmak için Ermenistanın Türkiye ve Azerbaycan ile ilişkilerini düzeltmesi kaçınılmazdır. Son 30 yılda Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ve Bakü-Tiflis-Kars demiryolu bağlantısından dışlanmak, Ermenistanın ekonomik izolasyonunu sürdürülebilir olmaktan çıkartmıştır. Sınırların açılması, Ermenistanı Gürcistan ve İran ile de ekonomik ilişkiler kurması açıdan da olumlu etkileyecektir.

Bu bakımdan ABD ve Rusyanın desteğini alan normalleşme görüşmelerinin İran için de kazançlı olacağı açıktır. Buna rağmen izole edilmiş Ermenistanın İranın ve tabii Gürcistanın daha çok işine yaradığı da sır değildir. Buna rağmen, İran ve aynı sebeplerle Gürcistan normalleşmeye çok da sıcak bakmasalar da yüksek sesle itiraz etmeyeceklerdir.

Dediğim gibi normalleşmeyi yavaşlatacak olan da hızlandıracak olan da Rusya olacaktır. Rusya ile Türkiye arasında ilişkilerde Suriye ve Ukrayna yüzünden yaşanması muhtemel krizler normalleşme sürecini hızlandırabilir de durdurabilir de.

**YTSAM Tarih Araştırma Enstitüsü Başkanı*

Yazar hakkında :

Atıfta bulunmak için: ÇİÇEK, Kemal. 2026. "TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİNDE NORMALLEŞME: NE KADAR NORMAL, NE KADAR HIZLI? - 17.01.2022." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Blog No.2022 / 2. Ocak 18. Erişim Ekim 30, 2026. https://avim.org.tr/Blog/TURK-ERMENI-ILISKILERINDE-NORMALLESME-NE-KADAR-NORMAL-NE-KADAR-HIZLI-17-01-2022

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
**Tel**: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
**E-Posta**: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

*© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır*